

USTANOWIENIE

względem

GOSCINCA ALBO DROG

dla

KSIESTWA ŚLASKA

i

HRABSTWA GLACKIEGO.

de Dato z Berlina 11. Stycznia, 1767.

*Verordnung über
Strassen- u. Wege für
Fürstenthum Schlesien
u. Glatz-Glatz*

w Wrocławiu

drukowane literami Grasfowemi.

USTANOWIENIE

warszawa

GOSCIŃCA ALBO DROG

237069 III

1872

KSIĘSTWA SŁASKA

1902 r. 2064

HRABSTWA GLACZIEGO

de Dno & Prolina II. Scymia. 1767

w. Włodzisław

drukownia i drukarnia. Główna

My FRYDERYK z
 Bożey Łaski Krol Pruski, Már-
 grabia Brándenburski, świętego
 Państwa Rzymskiego Arcy-Podkomorzy i Elektor, Sá-
 mowładny i Nawyższy Książę ná Śląsku, Książę fá-
 mowładny Orański, Neufzátelski i Wáleński, iáko i
 Hrabstwa Glackiego, Książę Geldryjski i Mágde-
 burski, Klewski, Iuliácki, Berski, Sztećínski, Pomorski,
 Kászubski, Wándalski, Meklenburski, i Krosneński;
 Burgrabia Norynberski, Książę Hálberstádski, Min-
 deński, Káminski, Wendeński, Szwerzyński, Ráce-
 burski, Ost-Fryslándska Meurski, Hrábia Hohencole-
 reński, Rupiński, Márchycki, Ráwensberski, Hohen-
 szteyneński, Teklenburski, Szweryński, Lingenski,
 Byreński i Lerdámski; Pan ná Ráwenszteynie, Ziemie
 Rostockiey, Stárgárdskiey, Lauenburskiey, Bytowskiey,
 Arlayskiey i Bredowskiey &c. &c.

Oznajmujemy i do wiadomości daemy, że, ponieważ doświadczenie
 twirdzi, iak w Księstwie Naszym Śląsku i Hrabstwie Glacku drogi
 na wielu mieyscach nader są szerokie, na innych ale nader wąskie, a nay-
 więcey ladaiakie, na Dobro Naszych wiernych poddanych i na ułatwienie
 furmaństwa względem handlu iak nayłaskawiey stanowiliśmy, osóbliwe
 Drogi Ustanowienie dla Naszego Księstwa Śląska i Hrabstwa Glacku wydać,
 i ono należyćie publikować.

Stanowimy tedy za nieodmienną Ustawę Kraiową tymże raz na zaw-
 sze, żeby

§. 1.

Szerokość gościńca czyli Drogi wielkiey po leśiach, gajach, po ob-
 szernych przyłogach i widnych mieyscach między drzewami (od których
 wszystkie wiszące, a tak karety iak wozy furmańskie dosięgające gałęzie
 odcięte i uprzątńione bydź mają, także na rolach, łákách i polach 2½ pretu
 miary Rynskiey albo 16½ łokci Wrocławskiey oprócz przykopy, czyli rowu
 na stronach wykopanego, należyćie była.

*Naznaczona szerokość, którą
 wszystkie drogi
 czyli gościńce
 mieć mają.*

Miedzy ogrodami ale, winnicami i tym podobnemí mieyscámi tylko
 na 2. pręty Rynskiey miary, czyli 13. łokci Wrocławskiey, oprócz rowu
 na stronach wykopanego szerokie bydź mogą; rozkazujemy tedy tak łaska-
 wie iak ostro, żeby tego z pilną bacznością przestrzegano, a żeby na tych
 mieyscach, gdzieby się drogi nieco szeršie pokazały, takowe według

A 2

pośle-

pośledniejszego dopiero ustanowienia nieodwłocznie wężey, na tych zaś miejscach, gdzieby naznaczoney nie miały szerokości, szerszey sprawione były.

Przy przepaściſtych czyli dolistych drogach, gdzie się szerokość ich, iakby się podobało, zawždy nie może wykonać, o to się przecię postarać potrzeba będzie, żeby na spodku przez odkopanie kraiu i podwyższenie gruntu, szerokości do 2. prętow Rynskiey miary, przynamniemy ale, i gdzieby się dla pewnych a nieuchronnych zawad inaczey stać nie mogło, do 1½ prętu czyli 10¼ łokci przyczyniono.

Właśnie toż obserwowacь powinnośc będzie względem drog we wsiach między domami i ogrodami, i ma przecię, iezeliby większą nie mogła bydź, szerokość, przynamniemy na 1½ prętu, albo 10¼ łokci bydź, chociażby też na wykonanie takiego zamysłu tu i owdzie płoty zagrod pomknąć przychodziło. Gdyby się zaś trafiło, żeby na niektórych miejscach i domy albo gospodarskie budynki blisko ieden na przeciwko drugiemu wystawione były, tak iżby pożądana drogi szerokość nie mogła bydź zaraz otrzymana, tedyć na iakiey kolwiek szerokości przestać się musi, lecz napotym kiedyś przy nowym wystawieniu ich o to się starać, żeby szerokość należyta nastąpiła. Tym mniej ale pozwolono bydź ma, żeby przez nowe budynki węższe się drogi stały. A ponieważ często potrzeba wyciągała, na dolinach drogę przez groble o 1. 2. i więcej łokci wwyższyc, tedy się o to postarać trzeba, żeby takowe groble oprócz pochodzistości na obu stronach 15. łokci szeroko były typane i sprawione, a gdzieby bez szkody potrzebney ziemi stać się mogło, żeby na obu stronach albo przynamniemy na iedney stronie między rowami i groblą, ieszcze rozdroga, na ktoreyby w suchych dniach iachać można, zostawiona była. A pomieważ mosty w Śląsku z naywiększey części lada iakie są, tedy

§. 2.

*Mosty powinny
mocno a według
miary naznaczo-
ney bydź wysta-
wiane.*

Tymże dla tego iuż często publikowane Ustawy wznawiają się, żeby mosty tam i sam po gościńcach czyli drogach potrzebne, a iuż znajdujące się, ile można, mocno murem kamiennym tak wystawione były, żeby te, ktore nad 3. albo 4. łokcie dłuższe są, po spolicie 8. łokci, te zaś, ktoreby 3. albo 4. łokcie dlugi były, 5. łokci w szerokości miały, a wszędzie poręczami na stronach opatrzone były. A gdyż

§. 3.

*Co się tyczy sze-
rokości na rowni-
nach, tedy się na
podgorzu nieco
wymunic.*

Takowe powszechnie Ustanowienie o szerokości gościńców czyli drog i o sposobie mostow tylko się o rowninach a nie o podgornych miejscach rozumie, na ktorych wszystkiego niemożna wykonać; tedy się względem tych stanowi, żeby, ponieważ drogi na podgorzu, a osobliwie pochodziste ku gorze drogi, i te, ktore się na spodku gor, także i w famych wsiach znajduią, i z naywiększymi a obywatelom nader ciężkimi kosztami, nie mogą bydź poprawione, tym mniej ale dla zabudowanego domami we wsiach placu wyżey pomieniona szerokość dościgniona bydź może, na tych tylko miejscach, gdzieby można było, rozszerzone i poprawione były drogi, na tych miejscach aegdzieby się zawady pokazały, żeby tak, iak iest zostało. Powinna tedy bacznie doświadczyć, gdzieby się gruntowne stać mogło poprawienie, tak że obywatele podgorfcy, gdyby żadney nie było zawady, od powinności w takowey poprawie nie mają bydź uwolnieni, ale raczey do tego ponukani, takowe

takowe drogi, do gościnca należące, osobliwie między rolami i łakami, żadney nieprzyjmując wymowki, także drogi pod oś tylko wozow i karet głębokie i bez trudności tak w pośrzedku iak na stronach do podwyższenia sposobne, według ustanowienia iak po równinach poprawiać.

Nad to ale, a żeby się potykający Furmani, albo inni podróżni, i każdy woz we wsiach i na głębokich drogach bez trudności miiąć mogli: Tedy w takich głębokich drogach, przez opoki ciasnych, i które bez ciężkiego wylamania nie mogą być rozszerzone, mają być miejsca na ustąpienie z drogi w takiej odległości nieodwłocznie sprawione, żeby z jednego miejsca na drugi można było doyrzeć, względem czego żadna wymowka nie ma być ważna. A skoro tak

W głębokich drogach na podgorzu, które opokami nader są ściśnione, mają być miejsca do ustąpienia sporządzone.

§. 4.

Drogi poprawione będą, żaden furman ani którykolwiek podróżny nie ma się powazyć, z drogi zjechać, a na zboże wyjechać, inaczej się obawiać musi, że nie tylko szkodę uczynioną nadgrodzi, ale nad to i jeszcze osobliwą za to karę odnieśie.

Jeżeli by ale takowey naznaczoney szerokości gościńców zaniedbywano, a drogi nie byłyby regularnie i należyćie poprawione, tak żeby furmani i podróżni z potrzeby nieuchronney na role i zboża wyjechać musieli, tedy im tego nikt nie będzie mógł zabronić, ani dla tego do iakieykolwiek odpowiedzi i do pokarania poćiągać, arestować albo zaştanowić; a ktoby się tego przecię powazył, a u zwierzchności albo prawa był oskarżony, takowy po roztrząśnieniu prawnym i według przewinienia dokładną ma być obłożony karą, i uczynioną szkodę przez zamieszkanie nagrodzić powinien będzie, chyba by swowolnie a z dobrej drogi bez przyczyny był zjechał, w takowym bowiem trefunku może być furman, albo ktobykolwiek inny arestowany i do nagrodzenia szkody przymuszony. A żeby też każdemu wiadomo było, co się przez poşpolite gościńce czyli drogi rozumie, tedy się

Kiedy się podróżnym czyli furmanom nie ma bronić przez role i zboża zjechać.

§. 5.

Tak rozeznawa, że a) wszystkie gościńce czyli drogi, ktoremi ordynaryną poştą Krolewską (jednakże przecię niektore rozdrogi wyimuiąc, ktorych podczas poştarzy zażywaią) iechać zwyczajna, do takowych się rachuią. Daley b) Wszystkie drogi, na ktorych furmańskie wozy z kupieckimi i celnieckimi towarami iechać mogą. c) Wszystkie gościńce czyli drogi od iednego miasta do drugiego prowadzące, do ktorych się i na niektórych miejscach nazwane małe i wielkie drogi, albo iako kolwiek inaczej rachuią. Drogi ale po polach, od iedney wsi do drugiej tylko prowadzące i oprócz pomienionych gościńców leżące, do tego się nie rachuią, gdyż się każdy gmin dla siebie o ich poprawę starać ma.

A iako potrzeba wyćiąga, żeby drogi przy pilnym doglądaniu należyćie były poprawione: tedy

Co się do gościńców czyli drog rachuię.

§. 6.

Prowincyalnym Konfilyarzom należy gieneralny dozór nad wszystkimi gościńcami czyli drogami powierzonego ich powiatu, i powinni będą, zaraz po publikacyi tegoż Poştanowienia w wszystkich przyległych wsiach względem pomienionych gościńców czyli drog nakazać, żeby oprócz Do-

Komu dozór przy naprawie gościńców jest zlecony.

*Konfilyarzom
prowincyalnym.*

*Z każdej wsi 1.
albo 2. mężów z
urzędu na doglą-
danie przy napra-
wie drog obrac po-
winna.*

minium, któremu się o wykonanie tego na swoim gruncie postarać przy-
dzie, i oprócz szoltyś, który zaś za całym gminem odpowiadać powi-
nien, 1. albo 2. mężów z urzędu najsposobniejszych do tego obrano, i
dozorcami przy poprawianiu dróg ustanowiono, którzyby na wszystkie
szkodę, pochodzącą z gwałtownego deszcza, z długiego zaniechania po-
trzebnej poprawy, wypełnienia dołów ochłodzenia rowów na stronach,
poprawiania mostów, i coby tylko podróżnym na szkodę i zawadę być
mogło, pilną bacność mieli, takową Państwu i urzędowi opowiedzieli, i
za własną odpowiedzialnością na to nalegali, żeby temu ziednoczonymi siłami
Państwa i urzędu przez poprawę zabezpieczono. A ponieważ każdy według
starodawnego zwyczaju, ten, którego rola drodze jest przyległa, takową iey
część, która z rolą graniczy, poprawiać powinien, tedy się ten zwyczaj
potwierdza, i nikt się z tej powinności nie ma wyłączać. Lecz się to iedy-
nie rozumie o tym dziale roli, którą wszędy u drogi leżą, gdyby ale rola
ktorego poddanego w dłuż u drogi położona była, tedy wszyscy, ci kto-
rych rola bliżej takowej jest położona, do poprawy drogi obowiązani będą,
a nikt ani Dominium nie będzie się mógł z tego wyłączyć.

Oprócz tego powinni będą Poborcowie, dozorcowie nad budynkami,
prawa mieyskie, celnicy i Drążoni prowincyalni przejeżdżając Dystrykt
im powierzony, osobliwą mieć bacność na drogi, a obaczywszy mieysca
szkodliwe i nienaprawione, takowe nie tylko zwierzchności, na ktoreby
się to gruncie znajdowało, i Konfilyarzowi prowincyalnemu dla nieodwło-
cznej opowiedzieć naprawy, ale też i Komorze &c. o tym dać wiadomość,
żeby z ostrością takowe zepsowane mieysca poprawione być mogły.
Także konfilyarze woienni i Dominialni wyjeżdżając do Dystryktów im
zleconych osobliwie też tego doglądać, a obaczywszy niepoprawione
mieysca opowiedzieć powinni będą.

Niewielkie a zwyczajne naprawy zawsze według rozkazu u końca
tegoż Postanowienia przydanego bez odwłoki się stać mają. Gdyby ale
takowe zepsowane drogi i mieysca znajdowały się, ktoreby małą pracą nie
mogły być poprawione; tedy się Królewskiey Komorze o tym ma podać
wiadomość, która doświadczywszy się tego przez budowniczego jakiego,
sposob pokaże, iakoby takową poprawę mocną i trwałą robotą wykonać.

*Ktorego czasu ro-
ku drogi popra-
wiać.*

Przy takowej ale naprawie gościńców wiedzieć trzeba, żeby ją w
tych czasach roku zaczęto, czyniono i dokończono, w których wieśniak
najsnańdziej od roboty swojej oderwany być może, a w śnaniu i w
żniwie nie przeszkadzony. A ponieważ że już

§. 7.

*Kro gościńce czyli
drogi naprawiać
powinien,
mianowicie
przyległe Domi-
nia i gmin.*

Potwierdzono, że te Dominia i poddani, których grunta u gościń-
ców leżą, takowe naprawiać powinni są, gdyż różnego nabywają
pożytku z podróżnych i furmanów względem piwa i gorzałki i na inny
sposob, tedy się to inaczej nie ma odmienić, chyba by się umowy, sen-
tencye i prawne ustawy inaczej dowodzące znajdowały, którym to Po-
stanowienie nie uiać albo ukrzywdzenia uczynić nie ma, ale raczej każ-
dego przy swoim prawie bronić i takowe Umowy &c. mocno zaszczycać,
gdzieby ale przez Umowy, sentencye i prawne ustawy dowodnie nie
było upewnione, albo gdzieby wątpliwe było, komu naprawa drogi na-
leży, tedy Dominia i poddani, przez których grunt droga idzie, bez wy-
mowki *salvo iure & processu* drogi naprawiać powinni będą, którzy tedy i
świrowie do tego przynęceni być mają, żeby wszędzie drogi z pilnością
naprawiali,

naprawiali, żadney się do tego inney pomocy nie spodziewaiąc. Ieżeliby ale drogi tak wielkiej poprawy potrzebowały, ktoreby poddani, ktorych gruntu są przyległe, bez wielkiej ciężkości nie mogli wykonać, tedy i okoliczne wsi takową pracę podjąć powinny być, ponieważ też tey drogi zażywaią, i żadnym sposobem nie mają się tego wzbraniać. A gdyby się trafiło, żeby i tym wsiom i poddanym nader ciężka była takowa praca, tedy się im w takowym trefunku i z innych dystryktow pomocy dodawać ma, iednakże się przecię zawsze do Naszey Komory wiadomość ma o tym podać, a po zasiągnionym rozeznaniu potrzebnego się rozkazu i sporządzenia spodziewać. A gdyby też przy takowym naprawianiu drog mierniczy sprawcy potrzebni byli, tedy Dominia i pospolstwo, na ktorych gruncie się takowa naprawa czyni, powinni być, onym od komory naznaczoną zapłatę podawać. Skoro ale takowa droga za wspomózeniem innych wyprostowana będzie, tedy Dominium i pospolstwo, na ktorych się gruncie znayduie, powinni być, takie naprawy na zawsze sami iedynie doglądać, i ku temu końcowi, gdyby ią kolejna głębokie zepsuły, albo się dolinki na niey porobiły, oną zaś pilnie piaskiem zasypali i prostowali, rowy ale na stronach wykopane każdorocznie raz, lub dwa wy- czyściali, a to co się w nich znaydowało, po drogach rozwieźli; chyba- by na drodze było niepotrzebne, gdzie się na drogiey stronie rowu za drogą rozwieść ma.

Zeby to ale wszystko należyte obserwowane było, z tego odpowia- dać będą ustanowieni doględacze i urzędowi czyli przysięźni, i od zanie- chancy naprawy każdego mieysca, 8. d. groszy pieniężney kary położyć będą powinni, którą Konsyliarz prowincyalny Dystryktu swego odbie- rać będzie; chybaby dowodnie pokazali, że wszystko Państwu i pospolstwu należyte i za czalu opowiedziawszy, żadnego przecię skutku i pomocy nie wymogli; w takowym bowiem trefunku na tym, u ktorego się wina pokaże, kara uwiśnie.

*Ustanowieni mę-
żowie z urzędu za
zaniedbanie tego
odpowiadać będą,
inaczej ale do pie-
niężney kary o 8.
d. groszach odsą-
dzeni.*

Miedzy Państwem i gminem żadna się względem naprawiania drog ro- sterka wszcząć nie może, ponieważ każdy o tę część zawiadować powin- nien, która roli iego iest przyległa, co się też rozumie i o gminie i pod- danyh miedzy sobą. Ieżeliby się ale przecię trafiło, żeby się niezgoda miedzy nimi wszczęła, tedy się na żądanie Państwa, i gminu każdemu pewna część przez mierniczego iakiego do naprawiania drogi ma pokazać, lecz dla tego żadna naprawa nie ma być odwołczona, ale raczey, gdyby się wszczęła rosterka, o naprawienie mieysc zepsowanych, Pospolstwo starać się będzie powinien, uskarżając się zatym u należytego prawa, za co potym ten, na którym wina uwiśnie, innym koszta nagrodzić powinien będzie.

A gdyby też w którym Powiecie czyli Dystrykcie nader wielkie na- prawy potrzebne były, ktoreby iednym razem dokończyć nie było można, tedy poradziwszy się ma być ustanowiono, ktorego mieysca reparacya naypierwey ma być zaczęta i w iakim porządku daley prowadzona. Lecz żadne Dominium albo pospolstwo nie może się na to spuszczać, żeby z całego Dystryktu dostawali pomocy, gdyż to iedynie w osobli- wych ma nastąpić przygodach, a raczey cały gmin tak zawsze ma się do- kładać, iakoby sami tylko o reparacyą postarać się mieli, i ku temu koń- cowi materyi do tego potrzebnych w ziemie nawozić powinni być.

*Materye do repa-
racyi potrzebne w
ziemie mają być
nawożone.*

Oprocz tych powinności Państwa i pospolstwa na reparacyą gościń- ców zmierzających, i to mają pilnie przestrzegać, żeby wszystkie poprzecz albo u drogi położone mosty i rury wodne o 1. 2. 4. i 6. łokciach wszere- okragło, niech albo zdawna, albo nowo wystawione są, poprawiane, a co moż- na z cegieł i z łamanych kamieni mocno własnemi Kosztami wystawione

*Dominia i podda-
ni powinni też
własnymi koszta-
mi mosty i rury
wodne wystawić.*

także i napotym poprawy wszystkich mostów ci, którym to należy, nie mają omiełzkiwać, a ile można o to się postarać będą powinni, żeby mocno były wprawione, gdyż się takowe wyłożone kosztą w przyszłym czasie dobrze zaś opłacą, ponieważ potym reparacya tak wielkich nie potrzebuie Kosztów.

Tak stanowiwszy, kto gościńce, mosty i rury wystawić i daley poprawiać powinien, ieszcze pokazać potrzebną, jakim sposobem reparacya stać się ma, i także

§. 8.

*Zakaz,
żeby więcej fa-
szynami albo
chrostami i jakim-
kolwiek drewnom
nie poprawiano
drogi.*

Ostro zakazuje się, żeby nikt więcej po publikacyi tego Postanowienia ani cierniem, ani gałęziami albo chrostami, albo jakimkolwiek innymi zgniłemi rzeczami drogi nie prostował, gdyż takowa naprawa nie nie pomoże, ale ieszcze drogę tym więcej psuie, a żadnego pożytku czyli ułatwienia podróżnym nie czyni, nie wspomniąc na to, że drzewo w krotkim czasie zgnie, i znowu się zaś reparacya stać musi, oprócz tego już takowy sposób naprawienia drog jest zakazany w wydanej względem lasów Ustawie, Tit. I. § 6. Lit. e. Także tedy każdy, który się przecię poważy, na takowy sposób drogę poprawiać, za każdy drag czyli Kol Słaki o $7\frac{1}{2}$ łokcia, rachując podług szerokości drogi, bez namnieyszego względu i iakieykolwiek wymowki i. twardy talar położyć powinien będzie, i gałęzie albo chrościny wybrać i doliny czyli dziury zasypać kamieniem i piaskiem i wyprostować drogę. Także i

*Kara dla tych,
którzyby iakiekol-
wiek chrosty na
drogę kładli.*

§. 9.

*Drzewa po dro-
gach nie mają
być pozwolone.*

Drewna na podgorzu nie mają być więcej pozwolone, które albo poprzecz albo krzywo na drodze są położone, i na to służyć mają, żeby deszcz i zrzodłowa woda z iedney strony na drugą zciekały. Ponieważ ale podróżnym są trudnością, a wozy i koła od złamania nie są ubezpieczone; tedy takowe drewna mają być z drogi zebrane. Miasło nich ale płaskie rury, albo jeżeli głębokie są rowy poboczne, sklepić o iednym łokciu mają być wystawione, tak żeby w potrzebie i człowiek mógł się przecisnąć. Takowe drogi ale nie mają być wyższe, przynamniey nieznacznie wyższe nad drogę, inaczeyby też tak były podróżnym trudnością, iak drewna na drodze położone. Kroby tedy zaniechał takiego drewna na drodze, albowy znowu położył, ten i. twardy talar kary pieniężney dać będzie powinien.

§. 10.

*Reguły, według
których drogi
mają być popra-
wiane, zwłaszcza
że woda ma być
zprowadzona.*

Powszechne reguły, które przy poprawie gościńców przestrzegane być mają, są następujące:

a) woda ma być wszędzie, tak po równinach, iako też na podgorzu i dolinach przez rowy poboczne i przezdrożne zwiedziona, tak żeby nic chybały co przez deszcz na drogę nie zciekało.

*Stare rowy mają
być głębiej wy-
kopane, wy-
czyścione albo i
nowe sprawdzone.*

Z tey przyczyny tedy nie tylko na stronach gościńców rowy mają być wykopane, i często wyczyszcione, a gdzieby potrzeba było i głębiej ieszcze wykopane, ale też co można, takowe rowy prosto uczynić przydzie, a tak daleko iak się bez oddalenia od drogi stać może, wykopać. Ziemia zaś z nich wykopana na wyprostowanie mieysc niskich, i wywyższenie gościńca zawłze na pośrodek ma być wyrzucona, albo taczkami wywieziona. A gdy się takowe groble nad rowami trzymać nie chcą; tedy trawnikami

trawnikami mają być obłożone, albo po obu stronach, lecz bez zacieśnienia rowu płotkami o $\frac{1}{2}$ albo $\frac{3}{4}$ łokcia ogrodzone. Takawe rowy u wierzchu na $\frac{3}{4}$ łokcie, u spodka na $1\frac{1}{2}$ łokcia szerokie, a $1\frac{1}{2}$ albo i 2. łokcie głębokie być mają, zaczym wszystko na położeniu miejsca, i odciekaniu wody zależy.

Tak groble nad rowami mają być umocnione.

A gdyby jeszcze po tak wykopanych rowach nie dostało się ziemie na wyprostowanie gościńców, tedy się na drugiey stronie jeszcze brozdy tak głęboko i szeroko wykopać mają, ażby było ziemie w dostatku. Na suchych i równych miejscach, gdzie dobra droga, tylko o 2. łokciach może być szerokość rowu u wierzchu, według ktorey się głębokość i szerokość na spodka snadno potrafi.

Zkąd ziemie na wozić.

Gdy takowe rowy koło roli wykopać przydzie, na ktorey często iechać trzeba, albo u końca pola i drogi inney wyrte być muszą; tedy brozdami opatrzone być mają, tak żeby każdy na swoje pole wyiechać albo i wodę z niego zprowadzać mógł.

Stromy koło drogi mają być za rowami wsadzone. Na wyższych ale i suchych miejscach, a gdzie przestronne dość są rowy, a drogaby gałęziami zacieśniona być mogła, stromy takowe dla potrzebney im wilgotności i w rowach samych mogą być wsadzone, lecz tak, żeby zciekaniu wod nie zastępowały.

Stronny u drogi za rowami i do nich mają być wsadzone.

b) Także i nad rowami z dawna u drogi wykopanemi, wyrzuconą ziemią, (ktora na kształt grobli zciekaniu wody z drogi zastępuje) ma być zebrana a po drodze rozrzucona i rozwieżona, a rowy porym głębiej wykopane i rozszerzone, tak żeby gościniec w pośrodku na 15. łokci w szerokości wszędzie był wyższy nad przyległe pole albo rolę, rowy ale daleko głębiej były nad najniższe miejsca drogi u wierzchu rowu, i tak wykopane, iżby żadna woda nie mogła się w nich zastanowić, a suplikując o to, podać się od Nafzey - Komory Państwowi i gminowi budowniczy takowy, któryby im pokazał, iakby najlepiej i najregularniej sprawić się to mogło.

Ziemia nad rowami łącząca a dawno z nich wykopana, ma być na drodze rozrzucona.

c) Wszystkie drogi a osobliwie najpodlejsze i najgorsze miejsca, gdy się ich reparacya zaczyna, na jakimkolwiek gruncie, czy na bagnistym, czy na gliniastym, albo kamiennym, albo iakoby się inaczej nazwać mógł, mają naprzód być wyprostowane, a wszystkie doły na nich, głębokie koleje i wyżyny porównane, na co się ziemia z rowow wykopana zażywać i tak wszystko się sprawić ma, iakoby już tak zostało a więcej się poprawiać nie miało.

Wszystkie złe drogi pierwey niżeli się inney ziemie na nich nawiezie, mają być dobrze wyprostowane.

Zatym ale

d) Drogi do naprawy najlepiej służącymi rzeczami, iak to skwarami kowalskimi i z iakieykolwiek kuźnie i wielkich piecow, także wielkimi i małymi kamieniami, łamanemi, polnemi i piaskowitemi, albo i piaskiem, ceglami i gruzem z pogorzeliśka posypane i tak poprawione być mają.

Czym więcej drogą poprawione być mają.

Co się piasku tycze, tedy osobliwie gruby i mały po rzekach a czerwony i kamykowaty do tego jest najspofobniejszy, i wszystek takowy, który gliniastą ziemią nie jest pomieszany. Co gdyby zaś tego gatunku piasku nie dostało w bliskości, tedy inney miałkiej, albo i czarney a szarey ziemie na wywyższenie drogi albo na umocnienie grobli zażywać się może, gdy iednak należyte ulica będzie, a częstolna iey poprawa nie zaniedbana.

Który grunt najmocniejszy albo podleyjszy do reparacyi.

Gdzie a iako piasku i' piaszczystey ziemi poszukiwać.

A gdyby żadnego w bliskości, iak pokazano, piasku takiego, albo inney do reparacyi bagnistej czyli gliniastej drogi, materyi sposobney i należącej nie dostało, tedy e) Niektorzy okolicznych mieysc świadomi przez wykopanie dołów na 3. albo 4. stopy głęboko, albo przez inne instrumenta przyległą grunta na ćwierć mile i więcej dochodzić i poszukiwać mają, jeżeliby przy mierney trudności, a za wykopaniem ziemi przynamniemy o 1. albo 2. łokciach piasku, czyli piaszczystey ziemi nie znaleziono. Ktorey gdy się dokopią, bez względu na grunta, jeżeli rola, łąka albo przyłóg i chrościna jest, w pewney dystancyi ziemia ornatna i niepodobna ma być odkopana, a w ten czas, gdy się droga poprawia, znaleziony piasek &c.&c. na gościniec wywieziony.

A gdy się

Iaka bonifikacya czyli nadgroda za piasek na rolach i innych mieyscach znaleziony.

f) Takowe materiały na reparacyą gościńca na tymże gruncie i polu znajdują, na którym takową poprawę podjąć trzeba, a roliby albo łąki poddanego na to zażywać przyszło, tedy się mu z pospolitych gruntów, jeżeliby takowe były, tyle albo według pomiaru pewnego mniejzła albo większa ma oddać nagroda, ileby przez odebranie piasku szkody był miał. Gdyby zaś pospolitych nie było gruntów, alboby na cudzych i pod iurydykcyą Państwa należących polach i gruntach piasek i pomienione takowe materiały wykopać przyszło, tedy dzierżawcy tych gruntów, na którychby się takowe znajdowały, nie tylko powinni być, wykopanie takich na poprawę służących materiałów pozwolić, ale też nad to i ten, któryby się tego wzbraniał, i takowaby pracę najmniejszym sposobem odwłoczył i zatrzymał, ktobykolwiek był, na 50. twardych talerow pieniężney a nieuchronney kary będzie odsądzony. Iednakże się mu od tych, którzy piasku albo innych takowych materiałów na drogach swoich potrzebują, bonifikacya i nadgroda według pomiaru szkody za to podać ma.

Takowe piaskownie nie mają więcej być zasypane.

Takowe ale z trudnością znalezione piaskownie niegdy więcej pod żadnym pretekstem pod pieniężną karą o 50. talerach twardych nie mają być zasypane, ale raczey na zawsze dla potrzeby i ku dalszemu poprawianiu dróg mają być zachowane.

Wielkie kamienie mają być z drogi zwalone.

g) Wszystkie po gościńcach wozom szkodliwe a daleko wybiegające wielkie kamienie mają być odwalone, przełamane albo wkopane. A chociażby takowe kamieniste drogi dobry i mocny grunt mają, tedy przecie iężdżącym barzo są trudne, dla tego też piaskiem, jeżeli się snadnie stać może, na ćwierć łokcia mają być zasypane.

Także i pnie a gałęzie odcięte.

h) Tymże sposobem i pnie albo wielkie korzenie po leśiach i chrościnach mają być wycięte, a tak, iak gałęzie drogę zastępujące odrzucone. A gdy przecie

Gdy złe drogi po dwuletniej poprawie nie są wyproskowane, tedy kamieniem mają być brukowane.

i) Piaskiem albo innym gruntem zasypane bagniste mieysca albo drogi na trzęsawiskach przez 1. albo 2. lata nie mogły być należyte poprawione, tedy potym dopiero o brukowaniu drogi kamieniem zamysłać, gdyż i tu ieszcze nie jest nic zamieszkanego, ponieważby się i to wprzod było musiało stać, gdyby się przedtym zaraz brukowanie drogi zaczęło być.

Drogi mają być prosto sprawione lecz bez szkody.

k) A iako się wyśmienita przez to drogi piękność pokaże, i droga się ukroci, gdy prosto z wykopanemi rowami tak daleko iak można sprawiona być może: tedyć to wszędzie, gdzie bez wielkiej szkody kogo stać się może, ma być obserwowane, ale gdyby zaś komu szkoda z tego wyrosła, tylko stara droga ma być poprawiona i zachowana.

leżeliby

Ieżeliby ale miasto zley drogi rozdroga iaka i przez pole same bez *Iakby z zley dro-*
wielkiej prace albo szkody na rolach i łąkach za drogę wielką obrana i *gi na rozdrogę*
przyspůsobiona bydz mogła; a państwa i poddani sprzeciwialiby się i *uścić.*
wzbraniłi tego, a Konfyliarz prowincyalny nie mogłby się w dobroci z
nimi poiednać, tedy Komora &c. przez Konfyliarza prowincyalnego będąc
uwiadomiona o tym, budowniczego iakiego ustanowi, któryby, wy-
gotowawszy abrys czyli plan takiego mieysca z okolicznym iego opisaniem
do Komory na rozsądzienie odesłał, państwa ale i gmin powinni będą, ludzi
do takiego wymierzenia, wiele i iak długoby ich budowniczny potrzebo-
wał, pod pieniężną karą o 10. twardych talerach, bez zapłaty podawać.

§. II.

Sposob tedy, iakby drogi należyćie poprawić, i na nich każdego *Sposob się daley*
czasu iechać było można, iuż w przeszłych punktach iest objaśnione i po- *pokazuie, iakby,*
kazane. Lecz żeby takowa ustawa według różności gruntu i ziemie każ- *drogi poprawić,*
demu wyraźna i rzetelna była, a żeby każdy przecię w innych na ten czas
ieszcze niewiadomych przygodach i okolicznościach, porady wiedział:
tedy się względem drogi na rowninach, na których się dobra ziemia czyli *ato na rowninach.*
grunt pokazuie, to iedynie przydać muśi, iż rzadko albo niegdy takiego
nie są sposobu, żeby się podczas kałuże albo doły nie porobiły. A żeby
też i takowe incommoda czyli trudności podrożnym więcej nie przesz-
kadzały, tedy po obu stronach według opisaney szerokości rowy o 2.
albo 3 łokciach mają bydz prosto wykopane, a droga ziemią z nich wyrzu-
coną nieco pochodziło tak wywyższona i iey doliny zasypane, żeby
przynamniey o $\frac{1}{2}$ albo 3. ćwierć łokcia nad kraie rowu i przyległego pola
wyższa była.

§. 12.

A gdyby się też tak na rowninach, iak na pochodziłtych ku gorze *Na bagnistych i*
drogach takowe znaydowały mieysca, ktoreby były bagniste albo gli- *gliniastych nacy-*
niafte, a osobliwie w niepogodzie, tak że się koła az pod os do ziemie za- *scach.*
rzynały, tedy to nayspewniejszy skutek uczyni, gdy w fuchey pogodzie
rowy na stronach pilnie wykopane i ziemia z nich, a iezeli można, kamie-
nie małe albo wielkie na drogę wywiezione będą. Potym cały grunt
w pośrzodku na łokieć wyloko, przynamniey na trzy ćwierć piaskiem
muśi bydz posypyany. Co gdy się stało, zaś przecię w pierwszym i dru-
gim roku porobione kolaie i doły pilnie zaprawić i porównać albo i kilka
fur piasku do nich nawieść trzeba, w ostatnim roku ale albo drugim do-
glądać, iezli mokość albo pluškota nie zepsowała drogi. Ieżeli takowa
szkoda nie iest znaczna i wielka, tak iż się nie omylna napotym o drodze
dobrej nadzieia pokazuie, tedy się ieszcze raz ma prostować i na dolinach
porównać.

Ieżeliby się ale pokazało, żeby i po nawożeniu piasku drogi przecię *Kiedy drogę bru-*
nie były mocne, ale żeby nad to piaszek od deszczu był spłokany, alboby *kować,*
się z gliniastą ziemią barzo zmieszał, tak iżby zaś po krotkim czasie zep-
łowana była droga; tedy potym do brukowania iey postępować będzie
nieuchronna. Do brukowania ale na gliniastym i bagnistym gruncie nie-
małz rady, gdyż się takowa robota w krotkim czasie zapada, a kofzta i
materyały daremne bywaią.

Takowy bruk iako w mieście obłączyło a osobliwie po kraiach albo *I na iaki sposob.*
i w pośrzodku kilka kamieniami wielkimi, ktoreby kamienie małe ściłkaly,
przekła-

przekładany, na 10. łokci szeroki być ma. Ta szerokość w 4. ćwierci albo linie ma być rozdzielona, z których każda mocnymi i wielkimi kamieniami, i także poprzecz poboczne ściany kwadratowe mają być przekładane. Miedzy takowe pomienione kwadraty dopiero potym małe kamienie wprawione a klepadłem ubijane być mają. Małych ale kamyczków na takich miejscach nie brać, u którychby brukarzów blisko nie było.

Na iedney albo i na obu stronach, jeżeli położenie miejsca nie zawadzi, zostawi się droga miedzy takową brukowaną drogą i rowami, na ktoreyby w suchych czasach dla uszanowania brukowanej drogi jeździć było można.

§. 13.

Jak miejsca nisko położone poprawione być mają.

Miejsca nisko położone, z których woda albo nigdy nie odciekała, albo dla wielkich trudności przeprowadzona nie była, według Edyktu o przeprowadzeniu wody d. d. z Berlina, 20tego Grudnia, 1746. od §. 1. aż do 6. mają naprzód być poprawione, i rowy na ściekanie wody wyчиścione, a ziemia na pośrzód drogi wywieziona i według sposobu miejsca grobel o 1. albo 2. łokciach wyfoko, a o 15. łokciach szeroko u wierzchu nie co pochyło sprawiona być ma.

Kanały z mostkami przez groble mają być przekopane, żeby woda na obu stronach równo stać i upływać mogła.

Jeżeli grunt, czyli ziemia z rowów wykopana sama już jest sposobna i dobra do wystawienia groble, tedy pomienione rowy tak głęboko i szeroko mogą być wykopane, ileby do wystawienia groble potrzeba było. A żeby woda, gdy wzbiera, na iedney stronie tak wyfoko wystąpiła, albo jeżeli przeprowadzić się może, w raz odciekała, jak na drugiej stronie, tedy albo w pośrodku albo na innym do tego sposobnym miejscu na przeciwko rowom, ktoremi woda odcieka, obłączyta trąba według pomiaru wody, wieleby przez nią odciekać miało, szeroko, a według szerokości drogi w dłuż wprawiona być ma, osobliwie jeżeli iedna albo 2. drogi poboczne koło grobli idą.

Jeżeliby ale ziemia z rowów wykopana nie mogła być do tego zażywana, chybaby tylko na porównanie gruntu czyli fundamentu, tedy grobla piaskiem albo inną ziemią i materyałami ma być sypana i uprawniona, ażeby należyście wyfoka była.

A jeżeliby przy takowych groblach poboczne zostawione być miały drogi, tedy dla nich potrzebna szerokość ma być obserwowana,

§. 14.

Drogi przez bagniska prowadzące jak mają być poprawione.

Właśnym sposobem i drogi przez łęgi bagniska, i trzęśawiska prowadzące mają być utwardzone i poprawione. Ponieważ się tu ale pospolicie ieszcze większe do przeprowadzenia wody trudności pokazują, chociaż się i to do skutku przywieść musi, (gdyż pod żadnym pretekstem takowa praca nie ma być zaniechana,) a reparacya drogi nie może być dla tego odłożona, ale zaraz zaczęta; tedy przy takich trudnościach lepszego i pewniejszego do tego niemaż sposobu, iednak żeby z obu stron bagniska tyle ziemi, iakieybykolwiek, gliniastej, bagnistej, piaszczystej albo mieszaney, ileby potrzeba było, nawieziono; linie ale ku temu końcowi od budowniczego mają być wyznaczone.

W pośrodku grobli ale ma być ieden albo dwa mostki i więcej wybudowany, żeby na takowy sposób woda na obu stronach drogi albo grobli

grobli zaftanowiona była. Która grobel tedy tak wyfoko ma być fypana, żeby przynamniej na łokieć od naywiększey wody wyższa była.

Gdyby takowa naprzód nawieżiona ziemia ani na gruncie, ani na wierzchu nie była mocna i nie trzymałaby, tedy się famo podaie, że inny, a to lepszy i mocniejszy grunt, chociażby i z dalszych mieysc nawieżony być musi, i nim potym drogę wyrownać. Jeżeliby w takich mieyscach kamienia doftawało, a ziemiaby się na gruncie rozftępowała, tedy się temu fнадно zabiec może, gdy się nimi obie ftrony albo fpodek grobli obłoży, ktorego ale jeżeliby nie doftawało, faszynami czyli chroftami albo iakimi innymi drewnami się to uczynić może, iednak żeby nie na grobli ale koło niej na obu ftronach położone były.

Jeżeliby dla wody i mokrości albo wszędzie, albo na niektórych tylko mieyscach przyftępu nie było, tedy rowy mają być wykopane, albo wfzyftka ziemia, iak głębokoby sucha była, ma być wybrana i wywieżona.

§. 15.

Dolifte drogi rozmaitego są fposobu, a idą na niektórych mieyscach w iedno, na innych w dwoie, albo w troie ku gorze i na doł. Woda popofpolicie po nich zciekająca, ieftzcze ie więcej płuie, i czyni ie głębszymi, a także i wązszymi a przykrzyczszymi. Miedzy rownemi polami popofpolicie piazczysty albo bagnisty i gliniasty grunt mają, miedzy gorami ale kamienisty i kruszacy się.

Naiaki fposob dolifte drogi poprawione być mają.

Trudny podrożnym przejazd ofobliwie z tey racyi bywa, że nie tylko złe i niepoprawione są, ale też dla ciężkości wozy potykające się miiac się nie mogą.

Takowe dolifte drogi tedy tak mają być poprawione, żeby pomienionych zaawad nie było. Ku temu końcowi te drogi, ktore tylko w iedno idą, po obu ftronach w brzegach swoich wyfokich mają być ftoczyfto zniefione, a ich ziemią doły zafypane, ażby iednakowa wszędzie fzerokość była o 10. łokciach (*inclusive*) rachuiąc do tego i przykopy czyli rowy.

Gdzie ale w dwoie, a to tak blisko fpołem idą, że miedzy nimi wąski tylko się przelmyk znayduie, tam takowy, jeżeli bez wielkich kofztów ftać się może, na obie ftrony ma być rozrzucony, żeby na mieyscu zniefionego przelmyka droga potym rowna była.

Jeżeliby zaś takowe w dwoie idące dolifte drogi, albo więcej ich tak daleko od siebie były, żeby ziemia miedzy nimi się znaydująca wprzod pomienionym fposobem nie mogła być rozrzucona i porównana, tedy naylepsza albo nayprościejza i do reparacyi nayfposobniejszy obrana, i tak, iako iednoraka droga ma być poprawiona.

Ofobliwie przy drogach doliftych obferwować się ma, żeby ich zniefienie, tak iako na rowninach, horyzontalne czyli proste i równe było, tak żeby woda iednakowym na wfzyftkich mieyscach impetem odciekała, a nie żeby pędem na niektórych mieyscach większym zbiegając, podmywała drogę i kępek narobiła. Daley co można zabraniać trzeba, żeby znikąd, chybaby co od defzczu napada, woda na nią nie zciekała.

Co ofobliwie na doliftych drogach obferwowane być ma.

*Na wierzchu
wszystkie wody
rowami mają
bydź odprawa-
dzone, żeby drogi
miały.*

Ku temu końcowi wszystkie poboczne rowy tak zaraz od wierzchu aż na doł sposobnie mają bydź wykopane, żeby do innych na dole rowow wszystkie wodę wprowadzały i także drogi miały.

Częstoć na dole pod górą poboczne rowy po wielkim ofobliwie deszczu od zciekającej na doł wody zamulone bywają; lecz takowe zaraz gdy a ilekroć się to stanie, mają bydź wyczyszczone, tedy inne potym deszczem tym mniej szkodzić będą.

Na niektórych miejscach się też jeszcze oprócz zwyczajnych drog, inne starodawne a przez długi czas i zapadłe rozdrogi znajdują. Takowe przy tych okolicznościach miało pobocznych rowow zażywane bydź mogą, gdy jednak u wierzchu i na dole poboczne rowy tak regularnie są wykopane, żeby woda na pospolitą czyli zwyczajną drogę nie mogła występować.

*Lecz przecię na
dole pod górą ro-
wy dla wody
źródłowej albo
deszczowej po obu
stronach mają
bydź zostawione.*

A gdy tak pomienionym sposobem wszystka woda z góry całe zprówdzona jest; tedy przecię na dole pod górą małe rowy dla deszczowej albo innej wody mają bydź zostawione, a pośrodek gościńca tak ma bydź wywyższony i poprawiony, iak na innych miejscach drogi już wyżej pokazano, inaczejby się zaś doły porobiły, któreby takowe miejsca drogi zepsuły.

*Co względem doli-
stych drog na
drobnym i miat-
kim piasku obser-
wować.*

Takowe doliste drogi, na których się drobny tylko i miatki piasek znajduje, i do których wozy a osobliwie furmański wozy głęboko zacinają, brukowane, i pobocznymi rowami iak po mieściech, ich brzegi ale darnem i świeżym prąciem, a na spodku po obu stronach płotem z krzewia na pół czyli na cały łokieć wyfoko plecionym mają bydź opatrzone, żeby woda brzegow nie podmywała, któreby zwaliwszy się bruk zas zasypały.

*Także na glinia-
stym gruncie.*

Gdzieby zaś też grunt był bagnisty albo gliniasty, tam według §. 12. 5° seq. do poprawy postępować przyjdzie, i takową drogę, któreby się poprawa po nawożeniu piasku i gruzu nie nadała, należytem brukować kamieniem.

*Względem doli-
stych między go-
rami drogach.*

Doliste drogi między gorami innego zaś są sposobu, są bowiem albo kruszące, albo kamieniste albo opoczyste.

Takowe tedy drogi między nimi, któreby jeszcze jakimkolwiek sposobem, i tak, iak wyżej względem piaszczystego i gliniastego gruntu pokazano, rozszerzone bydź mogły, nie upatrując o sob albo nikczemnych wymówek ludzi, tak przecię po oczywistym obaczeniu i rozważeniu budowniczego, iak owe rozszerzone i poprawione bydź mają. Brukowanie ale na onych potrzebne tu bez wątpienia będzie mogło bydź opuszczone, ponieważ ziemia zrzucona i zpychana już sama tak pewny i mocny ma grunt, gdy jednak zrownanie według podanych reguł, i zprowadzenie wody, pierwej niżeli się na doliste drogi spuści, będzie obserwowane i nigdy nie zaniedbane.

*Doliste między
opokami drogi
miejscu na usta-
pienie mieć mają.*

Gdzie ale ściany na dolistych drogach całe są opoczyste; a bez należytego wyrownania ich przez nawożenie wielkich kamieni i innych materjałów z piasku i z gruzu a bez wielkiej prace i kosztow potrzebna szerokość dla 2. wozow furmańskich nastąpić nie może, tam na tym już przestać przyjdzie, gdy wszędzie, ileby z jednego miejsca na drugi doyrzeć
można

można było, miejsca na uściapienie do ściany opoczytley wylamane, albo na inny sposób sprawione będą.

Na takowych miejscach ten który ku gorze jedzie, lub ma wóz ładowany, lub nie, powinien czekać, ażby ten z góry zjechał.

Gdy też 2 wozy na dolistych drogach przykaż.

Ktoby tego ale zaniechał, a swaryby na to, albo i szkoda na wozach i bydłu nastąpiła, ten nie tylko do bliższego prawa może być pozwany, i do nagrody za szkodę uczynioną osądzony, ale też dla nieposłuszeństwa zapłaciwszy sądowe i. twardy talar pieniężney kary położyć będzie powinien.

Kara dla tych, którzyby tego nie obserwowali.

Znajdują się też między gorami drogi, które między drogi doliste przyliczone być nie mogą, ale przecię nie wiele co lepszymi są. Na jedną koley tylko są szerokie i głębokie, tak że często pod piastę wozów i karet sięgały, podczas się i zawadzały. Takowe przy dostatku wielkim kamienia i materyałow między gorami snadno reparowane być mogą. A także należyćie o to postarać się trzeba, żeby im dalej, tym więcej, co się tycze wielkiej drogi, kamieniami albo piaskiem wyrównane były, tak żeby nie tylko na pośrodku nieco wyżej nad przyległy grunt albo stare boki były nasypane, ale też żeby dwa wozy należyćie a bez szkody mijać się mogły.

Inne głębokie drogi, które też zrownać by być miały.

Przy wszystkich takowych poprawie czyli reparacyi gościnica nie można upatrować, że na 1. 2. albo 3. zagony roli czyli łaki dla tego ujęto, ponieważ to na dobro pospolite służy i nagrodzić się ma.

Przy takiej reparacyi nie można upatrować, że co z roli albo z innego gruntu ujęto.

§. 16.

Drogi na niektórych miejscach boki albo pochodziły z góry a pospolicie na jeden tylko wóz szeroko prowadzące, na drugiej zaś stronie przykrością czyli dołem pogrążając, do boku góry, jeżeli się stać może, mają być podkopane i rozszerzone, żeby szerokości drogi na 10. było lokci.

O drogach na przykrych pod górą miejscach.

Na przykrych ale stronie czyli ku dołu poręczu albo przynajmniej żerdzi mają być zastawione, żeby w nocy albo każdego czasu iakiemukolwiek niebezpieczeństwu zabezpieczono.

Takowe niebezpieczne drogi na przykrych ku dołu stronie mają być zastawione.

§. 17.

Drogi, na niektórych miejscach przez potok albo rzekę, albo tylko koło niej idące, tak gdy woda wzbiere, iako też w zimie, gdy ani nie trzyma, ani nie puszcza, barzo są niebezpieczne, a zastranowiały, podróżnych i przeszkadzały im. Takoweć trudna jest, ale przecię nie wiedzienie niemożna poprawić. Dla tegoż

O drogach przez potok czyli rzekę prowadzących.

a) Obaczywszy wszystkie okoliczne miejsca rozważyć się ma, jeżeliby droga wielka na dobro pospolite za wieś nie mogła być wydziedziona a przez miedzę polną wyznaczona, którejby tylko należyte szerokości i regularności przyczynić przyszło; która sprawa, zabiegając za wadom zwyczajnym, z pilnością ma być wykonana.

Rozważyć przy dzie, jeżeliby na inne miejsca nie mogły być wywiedzione.

D a

b) Jeżeliby

*Do czego ieżeli sposobu niemaż, po-
żenie miejsca
ma bydź wyrysowa-
wane.*

b) Jeżeliby ale tak sposobnego do tego miejsca nie było, aleby na starodawney drodze zostać przyszło; tedy potrzebna będzie, żeby położenie rzeki z swemi pobocznemi brzegami albo gorami, iako też położenie gościńca przez rzekę prowadzącego należyćie było wyrysowane, potym ale rozważano, iakby bieg rzeki obroćć, żeby droga przez nie tak często nie prowadziła, a mostowby tyle nie było trzeba; także gdzie i na iaki sposób wyrobić drogę? zkądby ziemię i materyałow na drogę potrzebnych nawozić? Ku temu końcowi Konfyliarz prowincyalny do Komory poda wiadomość o tym, która na podane zdanie budowniczego rozezna i rozkaże, co czynić. Jeżeliby takowa poprawa rozkazana była, tedy

c) Głębokość naywiększey wody wymierzyć i o nie się należyćie wywiedzieć przydzie. Oktorey wywiedziawszy się grobel ma bydź według niey wywiedziona, tak żeby przynamniemy na łokieć od wody wyższa była, a na 10. albo 15. łokci szeroła, co się według sposobu ziemię czyli gruntu sprawić mußi. A gdy takowa grobel pod wyłokim brzegiem albo gorą wystawiona bydź może, tedy nie tylko mniemy ziemię nawieść przydzie, ale też druga tylko strona wodą będzie podmywana, ktorey szkodzić potym darneń albo prąćiem drobnym zastąpić trzeba. A gdyby

*Na drogach przez
rzekę idące mosty
maią bydź wystawione.*

d) Przy takowym sporządzeniu i pracy przecię nieuchronną się bydź pokazało, drogę przez rzekę raz albo i więcej razy prowadzić, tedy w rowney z groblą wyłokości, ba i nieco wyżey, i według pomiaru wody w dłuż albo w szerz a na 8. łokci między poręczami, wystawione bydź maią mosty.

*Jeżeli z drzewa
albo z kamienia
mosty bydź maią,
to do Komory na
decyzję ma bydź
odesłane.*

Jeżeli takowe mosty, (a gdy długi są, i dla dłuży na 10. albo 12. łokci szerokości mieć mußą,) z drzewa albo z kamienia wystawione bydź maią, to się Woienney a Dominialney Komorze na rozeznanie zostawuie, powinni tedy budowniczny w takim przypadku dowodny dla oboýga model czyli abrys na decyzję przysłać. Względem oboýga rozważywszy, powinni szczerze projekt swoy przedłożyć, coby się im zdało bydź nayłpó-
sobnieyszego, a zaśiągnąwszy aprobacýi, on do skutku przywieść.

§. 18.

*O rurach i mo-
stach pospolićie.*

Co się tycze rur czyli trąb i mostów, tedy albo kamienne albo drewniane są. Kamienne według tegoż Ustanowienia na tych miejscach bydź maią, gdzie obłączytość na 6 łokci wynosi. Względem drewnianych to się ma obserwować, co wyżey §. 17. lit. d. ustanowiono; mianowicie że, przez szerokie rzeki i potoki, gdzie więcej nad ieden okrag 6 10. albo 15. łokciach dłuży potrzeba, jeżeliby dla wielkich kosztów drewniane tylko mosty wystawione bydź mogły albo nie; na zdaniu albo aprobacýi Komory polegać ma.

A żeby przez doświadczenie upewniony nayłpszy sposób do takiego wystawienia był wiadomy, tedy

a) Kamienna

a) Kamienna rura, czyli trąba, która przez grobel albo przez jakąkolwiek drogę poprzecz wprowadzona bywa, a 1. 2. albo 3. łokcie w okrągłości wynosi, tak długa być ma, żeby od jednego pobocznego rowu aż do drugiego sięgała, obojliwie, gdyby koło grobli jedna albo dwie były drogi. *jak kamienną rurę wprowadzić.*

Okrągłość ma na poł cyrkulu wynosić, a przynamniej na $\frac{1}{2}$ albo $\frac{3}{4}$ łokcia gruba być, a tak, żeby równej drogi albo grobli nie przewyższała, ale się z nią zgadzała, chociażby ją głębiej uprawić przyszło. *jak gruba ma być i cy obłączyłość.*

Fundament, jeżeli grunt jest dobry i mocny na $\frac{1}{2}$ albo $\frac{3}{4}$ łokcia głębiej nad spodek rowu ma być położony, a kamieniami na $1\frac{1}{2}$ łokcia grubo i wapnem piaskiem rozczynionym wymurowany. *także i fundament*

Oblączyłość zaś czyli okrąg na $\frac{1}{4}$ łokcia gliną dobrą ma być oblepiony, żeby mokrość czyli wilgotność nie przebiła, potem ale piasku na to nawieść, a według miary okręgu (jeżeli ale cała droga albo grobel jest brukowana, tedy równo z nią) brukować przydzie, tak będzie gotowa. *Okrąg cały gliną ma być mylepieny.*

b) Inne nieco szersze mosty o 4. 5. 6. i więcej łokciach w okręgu, jeżeli przecię bez roztowania mogą być budowane, w wszystkim własnym sposobem mają być wystawione, oprócz tego, że na 8. łokci tylko poprzecz przez drogę długie być mogą. Odrachując 2. łokcie na poręczce poboczne, tylko 6 łokci zostanie. *Inne nieco szersze mosty podług nich wystawione być mają.*

Conayprzedniejszy, obserwować się ma, żeby filary po obu stronach, a przed nimi tak, jakoli pod mostem, bruk był mocno wymurowany, inaczejby się łatwo woda podbiła, i fundamentby podmyła. Przy takowych mostach sklepiły okrąg na 1. łokieć, a główne mury na $1\frac{1}{2}$ albo 2 łokcie grube być mają. *Takowe mosty mocnymi filarami opatrzone być mają.*

c) Przy większych jeszcze mostach przez rzeki i potoki mądry budowniczy sam rozumem, jakby gruby albo szeroki przyszło wystawić okrąg albo mur, według sposobu będzie wiedział rozeznąć. *Przy większych jeszcze mostach mądry budowniczy sam będzie wiedział poradę.*

Obojliwie ma się obserwować, żeby jeżeli fundament nie głęboko dość, ani na mocnym gruncie nie może być wystawiony, na mocnym być położony rozście. *Doświadczyć ma, jeżeliby rozst był potrzebny.*

Zatym się strzedz trzeba, żeby do fundamentu albo na spodku, tak wysoko, jak woda pospolicie sięga, cegieł nie wmurowano, chyba by nadzwyczajnie mocne i dobre były, inaczej wygniją, a mosty się rozpadną. Kamień opoczyty, łamany albo polny do tego jest sposobniejszy. *Cegły na fundament kłaść, jest daremna.*

d) Gdzie mosty drewniane budowane być mają, tam według ilości wody, albo według sposobu, gdyby wezbrała, rozeznąć przydzie, jeżeli 1. 2. 3. albo więcej takich oddziałów potrzeba. *O drewnianych mostach, jak mają być budowane.*

Gdy drzewa, które się na mosty kładą, na 24. łokcie bez przystawku są wyćiosane, tedy każdy dział tylko 12. łokci w szerz mieć może. Jeżeli zaś drzewa krótsze były, tedy też działły albo pola tym węższe być muszą.

Czym mają być
pokładzone.

Gdy takie drzewa na mostach należyćie są wprawione, tedy (ieżeli ich nie trudna nabyć) tarcicami dębowemi na 3. cale grubemi a na 10. łokci długiem i mają być pokładzone, na obu stronach ale mocnemi poręczami opatrzone, u których się też na spodku takowa tarcica przybić ma. Potym na takowe dębowe tarcice na $\frac{1}{4}$ łokcia gliny, albo gdyby tey nie dostawało, ziemie piaszczystey, nawozić się ma; Daley tyle albo na 9. calow piaszku albo gruzu; nad to wszystko obłączytość na obu stronach ma być brukowana.

Lecz gdyby dębowych nie dostawało tarcic, tedy i sosnowe drzewo na to zażywane być mogą.

§. 19.

Miasta ulice czyli
drogi swoje tak w
mieściech, iak
przed miastem po-
prawiać mają, i
dla tego się budow-
niczego poradzić.

Miasta tym mniej od takowej Drog poprawy uwolnione być mają, gdyż się Magistratom ostro rozkazuje, żeby nie tylko brukowanie po ulicach miasta poprawiali, ale też, ponieważ drogi pośpolite na przedmieściach tak pośpolicie są zepsowane, że w niepogodzie z trudnością na nich których miejscach przejechać; powinni być, według tego Ustawienia pewną część każdorocznie poprawić, i dla tego u budowniczego się poradzić, na ktoreyby drodze najpierw zacząć być miała reparacya. Także i gościniec wespół z poddanymi pod ich Iurysdykcyą należącymi powinni być poprawiać.

§. 20.

Poborcowie w tym
punkcie miast do-
glądać mają.

Tak iako Konfiliarze prowincyalni generalni mają dozór po wsiach w Dystrykcie swoim, tak Komissarze *locorum in hoc passu*, miast i cokolwiek pod ich Iurysdykcyą należy, pilnie doglądać mają, żeby wszystko należyćie i pewnego czasu, nie omieszkiwaiąc, wykonano.

§. 21.

Doły dla gliny
piasku i innej
przyczyny wyko-
pane mają być
zasypane.

nowe nie mają
być w cecy wy-
kopane.

Ponieważ też na wielu miejscach różny u drogi nieporządek się pokazuje, na przykład blisko u drogi wykopane doły dla gliny, piaszku albo z iakiey innej racyi, także wyfokie i przerwane brzegi przy rzekach i potokach, albo ścierwiska, tedy takowych dołów blisko gościnca wykopanie pod pieniężną karą o 50. twardych talerach koniecznie zakazana być ma; Zatem też pod pieniężną karą o 10. twardych talerach, i pod odsądzeniem do nagrody szkody ztąd pochodzącej, Państwu i gminom ostro się rozkazuje, gdzieby się ktore z takowych pomienionych dołów, przerwanych brzegów albo innych takich niebezpiecznych miejsc, na ich gruncie albo pod ich Iurysdykcyą blisko gościnca znajdowały, żeby zaraz zasypane albo płotem ogrodzone były, żeby snadź w nocy albo ktorego kolwiek czasu nieśpodziane iakie nieszczęście albo szkoda nie przydała się.

o ścierwiskach bli-
sko drogi.

Doły ale dla ścierwu czyli ścierwiska całe od gościnca na inne miejsce mają być odłożone, gdzieby ich tak łatwo nie doyrzeć, stare kości ale zakopane albo spalone, a ten, ktoby tego nie przestrzegał, też karę o 10. taler. ma położyć.

Ieżeliby się ale ielzcie potym kto powążył, na takowych zakazanych miejscach zdechlinę odzierać, i u drogi zostawić, pod pretekstem, iakoby

jakoby inne dla tego obrane miejsce odległe i niesposobne było, ten za każdą sztukę lub wielką lub małą § . twardych talarów kary położyć będzie powinien. Jeżeli zaś dokazać mógł, że mu takowy zakaz nie był opowiedziany, tedy szoltyś i urządowie, nie opowiedziawszy tego, winę czyli karę za niego hościć mają. A ponieważ

§. 22.

Tak na ozdobę kraiu, iak na zachowanie dobrego porządku służy, i *Słupy drogię pokazujące na rozstaniu drog mają być wystawione.* podrożnym przyjemna jest, gdy nie tylko wiadomo jest, dokąd ta albo owa droga prowadzi, ale się też poznać może, iak daleko są miasta odległe; tedy na wszystkich publicznych krzyżowych drogach i na rozstaniu drog wielkich, gdzie się inne drogi zbiegają, osobliwie ale na gościńcach czyli drogach wielkich, zwyczajnym sposobem słupy na pokazowanie drogi, jeżeliby jeszcze nie były, wystawione być mają. Na rękach do słupu wprawionych miejsce, dokąd droga idzie, i odległość rzetelnemi literami i charakterami ma być wyrysowana, a słup farbą oleiem zapuszczoną czarno i białą farbowany.

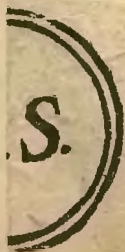
Celnicy o to się starać powinni są; żeby na drogach zakazanych, gdy z gościńca wychodzą, potrzebne były wystawione tablice dla przestrogi, żeby się nikt niewiadomością nie mógł wymawiać i zaszczycać. *Też mają tablice dla przestrogi na drogach zakazanych wystawić.*

§. 23.

Co do kary pieniężnej w tym Ustawieniu naznaczonej, gdyby przecię niespodzianie co zebrane było, tedy tak ma być podzielona, żeby Delator $\frac{1}{3}$ odebrał, drugie $\frac{2}{3}$ ale na reparacyą drogi zażywano. *Kara pieniężna iak ma być podzielona.*

§. 24.

Na ostatku spodziewamy się od Naszych wazalów i poddanych, że takowe na dobro pospolite, całego kraiu i handlu zmierzające Ustawienie z pilnością przestrzegać będą, inaczej sobie sami przypisować muszą, gdyby za nieposłuszeństwo odpowiadać albo karani być musieli. A żeby się nikt niewiadomością nie mógł zaszczycać albo wymawiać, tedy toż Ustawienie drukiem ma być należycie publikowane; rozkazujemy też Naszym Woijnym i Dominialnym Komorom w Śląsku, ostro doglądać, żeby tego wszędzie pilnie a należycie przestrzegano. Dla wiary publicznej Własnej Ręki swoiey Krolewskiej podpisem ztwardziwszy, pieczęć Naszą Krolewską przycisnąć rozkazalismy. Dane w Berlinie, d. 11. Stycznia, r. 1767.

FRYDERYK.

de Szlabrendorf.

10

1875

5

1870

112

1. *W. ...*
 2. *...*
 3. *...*
 4. *...*
 5. *...*
 6. *...*
 7. *...*
 8. *...*
 9. *...*
 10. *...*
 11. *...*
 12. *...*
 13. *...*
 14. *...*
 15. *...*
 16. *...*
 17. *...*
 18. *...*
 19. *...*
 20. *...*
 21. *...*
 22. *...*
 23. *...*
 24. *...*
 25. *...*
 26. *...*
 27. *...*
 28. *...*
 29. *...*
 30. *...*
 31. *...*
 32. *...*
 33. *...*
 34. *...*
 35. *...*
 36. *...*
 37. *...*
 38. *...*
 39. *...*
 40. *...*
 41. *...*
 42. *...*
 43. *...*
 44. *...*
 45. *...*
 46. *...*
 47. *...*
 48. *...*
 49. *...*
 50. *...*
 51. *...*
 52. *...*
 53. *...*
 54. *...*
 55. *...*
 56. *...*
 57. *...*
 58. *...*
 59. *...*
 60. *...*
 61. *...*
 62. *...*
 63. *...*
 64. *...*
 65. *...*
 66. *...*
 67. *...*
 68. *...*
 69. *...*
 70. *...*
 71. *...*
 72. *...*
 73. *...*
 74. *...*
 75. *...*
 76. *...*
 77. *...*
 78. *...*
 79. *...*
 80. *...*
 81. *...*
 82. *...*
 83. *...*
 84. *...*
 85. *...*
 86. *...*
 87. *...*
 88. *...*
 89. *...*
 90. *...*
 91. *...*
 92. *...*
 93. *...*
 94. *...*
 95. *...*
 96. *...*
 97. *...*
 98. *...*
 99. *...*
 100. *...*

FRYDERIK

1850-1851